

Kırsal Bölgede Yaşayan İşitme Engelli Çocuklara Yönelik Geliştirilen Bireyselleştirilmiş Aile Eğitim Programının Etkililiğinin Değerlendirilmesi*

Tevhide Kargın**

Ozet

Bu araştırma, kırsal bölgede yaşayan işitme engelli çocuklara yönelik geliştirilen bireyselleştirilmiş aile eğitim programının etkililiğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma grubunu Ankara İli Elmadağ İlçesi ve köylerinde yaşayan 0-4 yaş grubunda bulunan, işitme cihazı kullanan, daha önce hiçbir eğitim almamış, ileri ve çok ileri derecede işitme kaybına sahip ve tanılanmiş ek bir engel durumu olmayan 12 işitme engelli çocuk ve ailesi oluşturmuştur. Araştırma grubunu oluşturan 12 işitme engelli çocuk ve ailesi 6 deney, 6 kontrol grubu olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. On haftalık uygulama çalışmasının öncesinde ve son aşısında araştırmanın verileri "Aile Bilgi Formu" "Anne-Baba Gereksinimleri Belirleme Aracı" "Sözel İletişim Değerlendirme Gözlem Formu" aracılığıyla toplanmıştır. Bulgular anne babaların gereksinimlerine dayalı olarak hazırlanan "Bireyselleştirilmiş Aile Eğitim Programı"nın işitme engelli çocukların sözel iletişim becerilerinin gelişiminde etkili olduğunu göstermektedir.

Anahtar Sozcukler: *Eriken eğitim, kırsal bölgede erken eğitim, bireyselleştirilmiş aile eğitim programı, işitme engelli çocuklar*

Abstract

The purpose of this study was to analyze the effectiveness of an "individualized family service plan" prepared according to the needs of parents and their children with hearing difficulties. The research group consisted of 12 children with severe and profound hearing difficulties who live in Elmadağ's rural areas. Their ages ranged between 0 to 4 and they didn't have any additional difficulties. These children and their families had not participated in any early intervention programs before this research was designed. 12 children with hearing difficulties and their families were assigned to the experimental and control groups. The data was collected before and after the implementation of the educational program, using "Preliminary Information Form for Parents" "Scale of Parental Needs" and "Verbal Interaction Observation Form". After the implementation of individualized family service plan, significant differences were found between the experimental and control groups regarding their verbal interaction.

Keywords: *Early intervention, early intervention in rural areas, individualized family service plan, children with hearing difficulties*

*Bu araştırma Türkiye Bilimler Akademisi Doktora Sonrası Araştırma Bursu çerçevesinde desteklenmiştir

**Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Cebeci, Ankara

Bebeklerin ve çocukların gelişmelerinde erken bebeklik/çocukluk yılları çok önemlidir. Erken bebeklik/çocukluk yıllarında, daha sonraki gelişimin üzerine şekilleneceği pek çok beceri kazanılır. Doğumdan üç yaşına kadar olan dönemde gelişim çok hızlıdır. Bu dönemde çevreden alınan bilgi kullanılmaya hazır bir biçimde bekler. Bebeklerin dünyaya öğrenme yeteneği ile gelmeleri ve çevrenin olumlu etkilerine gelişimsel olarak olumlu tepki vermeleri erken bebeklik yıllarını önemli kılar (Kirk, Gallagher ve Anastasiow, 2000). Doğumu izleyen ilk aylarda, aylarda ve yıllarda, küçük çocuğun yaşamındaki her dokunuş, hareket ve duygu elektriksel ve kimyasal bir etkinlik olarak beyinde bir patlamaya dönüşür. Çocukluğun bu ilk yıllarındaki, anne-baba, diğer aile üyeleri ve yetişkinlerle olan deneyim ve etkileşimler gelişimde önemli bir etkiye sahiptir. Öyle ki bu deneyim ve etkileşimler, çocuklar açısından yeterli beslenme, sağlık ve temiz su kadar önemlidir" (Unicef, 2001, s. 11-12).

Erken bebeklik yıllarının çocukların gelişiminde çok önemli olmasına karşın, gerek çocuklar gerekse ülkeler açısından trajik gerçek, çocukların yaşamında daha az önem verilen dönemin yine bu dönem olmasıdır. Nitekim Unicef 2001 raporuna göre, Türkiye'de 6 yaşından küçük tüm çocukların yalnızca yüzde 12'si erken çocukluk eğitiminden yararlanabilmektedir. Bu oranlara engelli çocuklar açısından bakıldığında, durumun daha da endişe verici olduğunu söylemek mümkündür. Erken çocukluk dönemi eğitimi normal gelişim gösteren çocukların duygusal, zihinsel ve sosyal gelişimlerinde önemli olduğu kadar işitme engelli bebek ve çocukların gelişiminde de önemlidir.

Özel eğitim alanındaki gelişmeler ışığında, engelli çocuğun eğitiminin engelin tanınmasından hemen sonra aile eğitimi ile başlatılması görüşü benimsenmektedir. Bu görüşün benimsenmesiyle erken eğitim programlarını oluşturma çabaları hız kazanmıştır. Böylece işitme engelli çocuğun eğitimine başlama dönemi olarak kabul edilen okul öncesi eğitim döneminin, engelli çocukların eğitiminde ol-

dukça geç bir dönem olduğu eğitimin ilk aylarda başlatılması gerektiği kabul edilmektedir (Peterson, 1988, Bailey and Simeonsson, 1988). Konuşma becerisinin gelişiminde ilk aylar oldukça önemlidir ve bu gelişim doğumdan hemen sonra başlar. Yeni doğan bir bebek, doğumun ilk birkaç haftasında sesleri dinleyebilir, anne ve babasının seslerini algılayabilir. İlerleyen aylarda kendi babıldama ve çağılma seslerine dikkat edebilir, insanların ve nesnelerin seslerini ayırıp, anlamlı sesleri tekrarlayabilir (Howard ve Orlansky, 1984).

İşiten çocuğun doğal yollardan kazandığı konuşma becerisini işitme engelli çocuğun eğitim almaksızın kazanması olası değildir. İşitme engelli çocukların konuşma becerisini kazanabilmeleri erken eğitim programlarının oluşturulmasını ve anne baların konuşma becerisinin geliştirilmesi konusunda desteklenmelerini gerekli kılmaktadır. Nitekim alanda yapılan çalışmalardan elde edilen bulgular da bu gerekliliği desteklemektedir (Mahoney ve Powell, 1988, Akçamete ve Kargin, 1996, Musselman, Lindsay ve Powell, 1988, Patricia, 1991, Howell, 1992). İşitme engelli çocukların konuşma dil gelişimlerini desteklemek üzere oluşturulan erken eğitim programlarının içerikleri incelendiğinde bu programlarda daha çok işitsel becerileri geliştirme, sözcük öncesi ve sozel iletişim becerilerini geliştirme (Johnson-Martin, Jens ve Attermeier, 1986, Schrader, 1988, Akçamete ve Kargin, 1996) gibi konularla birlikte, çocuk gelişimi, davranış kontrolü, yasal düzenlemeler ve destek servislere ilişkin konuların (Howell, 1992) ele alındığı dikkat çekmektedir. Belirlenen konularda hazırlanmış olan erken eğitim programının etkililiği konusunda yapılan bir çalışmada Gregory ve Mogford (1981), anne çocuk etkileşimindeki engelleri incelemişlerdir. Araştırmanın sonucunda erken eğitim programlarına katılma yan annelerin, işitme engelli çocuklarıyla daha az onaylayıcı, daha gergin ve yönlendirici bir yolla iletişim kurduklarını ve annelerin tanılamadan sonra çocuklarının duymadığını düşünerek onlarla sozel iletişimlerini azalttıklarını belirtmişlerdir.

Erken eğitim programları işitme engelli çocuğun konuşmayı kazanmasında önemli olmakla birlikte, bu programların başarılı olabilmesi için öncelikle ailenin özelliklerinin ve gereksinimlerinin dikkate alınması gerekmektedir (Bailey ve Simeonsson, 1988) Bıındığı gibi, her işitme engelli çocuk ile ailesi kendine özgüdür ve gereksinimleri sahip oldukları eğitim düzeyine, ailenin yapısına, aile içi dinamiklerine ve içinde yaşadıkları çevrenin özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Bu nedenle hazırlanacak eğitim programının bu gereksinimleri karşılayabilecek nitelikte olması gerekmektedir (Akçamete ve Kargın,1995, Sucuoğlu, 1995) Ayrıca erken eğitim programlarında yer alan servisler ya da hizmetlerin de ailelerin gereksinimlerine göre esnek, kolay ulaşılabilir nitelikte olması ve tüm işitme engelli çocuklara gereksinim duydukları hizmeti sağlaması gerekmektedir (Minke ve Scott, 1993) Sağlanan servislerden daha fazla sayıda ailenin yararlanması için büyük yerleşim merkezleri ile birlikte kırsal bölgelerde yaşayan engelli çocuklara yönelik erken eğitim programları geliştirme çalışmaları, erken eğitimi yaygınlaştırma çabaları arasında yer almaktadır.

ABD'de 1975 yılında çıkan yasa (PL 94-142) 1986 yılında çeşitli eklemeler yapılarak geliştirilmiş (PL 99-457) ve yeni biçiminde erken eğitim hizmetlerinin kırsal bölgelerde yaygınlaştırılması görüşü benimsenmişti. Ayrıca, aynı yasa ile birlikte 1990 yılında kabul edilen bir başka yasada (IDEA) gelişimsel olarak geri ya da gerilik için risk faktörü taşıyan doğumdan 3 yaşa kadar olan her çocuk için Bireyselleştirilmiş Aile Hizmet Planı (BAP) hazırlanması gerekli görülmüştür. Böylece yasa ile erken eğitim programlarının, kırsal bölgelerde yaşayan engelli çocuk ailelerinin gereksinimlerine, kaynaklarına ve önceliklerine dayalı olarak oluşturulması zorunlu hale getirilmiştir (Parsons, 1987, Mc Lean, Bailey ve Wolery 1996) Ülkemizde 1997 yılında yürürlüğe giren 573 sayılı Kanun Hukmünde Kararname ile "özel eğitime erken başlamak esastır" ve "özel eğitim hizmetleri, özel eğitim gerektiren bireyleri sosyal ve fiziksel çevrelerinden mümkün ol

duğu kadar ayırmadan planlanır ve yürütülür" ilkelere kabul edilmekle birlikte, erken eğitim hizmetlerinin kırsal bölgelerde yaygınlaştırılmasına yönelik yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Oysaki kırsal kesim kültürel, ekonomik ve eğitsel açıdan diğer yerleşim merkezlerinden farklı özelliklere sahiptir ve bu nedenden dolayı, buralarda yaşayan engelli çocuğa sahip aileler için dikkate alınması gereken pek çok durum ve problem vardır. Bu problemler coğrafi engeller, iklim sınırlılıkları, sağlanan servislere uzaklık ve bunlara ulaşmada yetersiz araçlar, kültürel farklılıklar, değişime direnç, dışarıdan bırınsinden çok aynı yerden olan kısıyıcı güvenme, yetersiz maddi koşullar ve uzman personelin sınırlılığı olarak belirlenebilir. Bu nedenle bu bölgelerde çalışan uzmanların bu bölgelerin özelliklerini bilmeleri ve doğrudan her bir ailenin bireysel gereksinimlerine göre programlar hazırlamaları gerekmektedir (Reid ve Bross, 1993, Sontag, Schacht, Horn ve Lenz, 1993) Hazırlanan bireyselleştirilmiş aile eğitim programlarının ailelerin farklı özelliklerini dikkate alan ve bu özelliklere saygı duyulduğunu gösteren seçme ve karar verme hakkı tanıyan esnek, ulaşılabilir programlar olmaları da beklenmektedir (Brotherson, Brady ve Tagher, 1993)

Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları yerin onların gereksinimlerini belirlemede önemli olmasından dolayı hazırlanacak erken eğitim programlarının başarılı olabilmesi için öncelikle kırsal bölgelerde yaşayan ailelerin, şehirde yaşayan ailelerden ne gibi farklılıklar gösterdiklerinin bilinmesi gerekmektedir. Bu amaçla yapılan bir çalışmada Sontag ve Arkadaşları (1993), kırsal kesimde ve şehirde yaşayan engelli çocuğu bulunan ailelerin gereksinimlerini karşılaştırmışlardır. Araştırmada, hem kırsal kesimde, hem de şehirde yaşayan ailelerden bilgi almada kullandıkları üç önemli kaynağı ve engelli çocuk ailesi olarak ne çeşit bilgiye gereksinim duyduklarını belirtmeleri istenmiştir. Bilgi kaynakları bakımından, hem kırsal kesimde hem de şehirde yaşayan aileler, doktorları birinci sırada göstermişlerdir. Ayrıca kırsal kesimde yaşayan aileler bilgi kaynağı olarak hastanelere ve öğretmenlere şehirde ya-

şayanlardan daha fazla güvenmektedirler Araştırmadan elde edilen bir diğer bulgu ise kırsal kesimde yaşayan ailelerin, şehirde yaşayan ailelere göre çocuğunun eğitsel ve fiziksel gereksinimlerini nasıl karşılayacağı ile çocuğu için oyuncak ve diğer materyalleri nereden alacağı konusunda daha fazla bilgiye gereksinim duyduklarını belirtmeleridir

Kırsal kesimde yaşayan özel gereksinimli çocuğa sahip anne-babalara yönelik hazırlanan erken eğitim programların içerikleri incelendiğinde ise, öncelikle her aile için bireysel yardım planı hazırlandığı, bu yardım planında toplum kaynaklarını çocuklarının eğitimi için etkili biçimde nasıl kullanacakları, eve dayalı eğitim programıyla çocuklarının gelişimine nasıl yardım edecekleri, çocuklarına yönelik kendilerinin ve çevrenin tutumlarını nasıl iyileşirebilecekleri belirtilmektedir (Bruce ve Berkeley, 1986, Sampson, 1988) Kırsal bölgelerde yaşayan engelli çocuklar için hazırlanan erken eğitim programlarının içerikleri temelde şehirde yaşayan çocuklar için hazırlanan programlarla benzerlik oluşturmakla birlikte, ailelerin bu bölgelerde yaşıyor olmalarından kaynaklanan engellerle başedebilme becerilerini kazanabilmeleri de bu programlarda hedeflenmektedir (Aakhus ve Hoover,1998)

Erken eğitim programlarının kırsal bölgelerde yaygınlaştırılmasına ilişkin yasal düzenlemeler yalnızca ABD'de değil, İngiltere, Almanya, Fransa, İsviçre gibi birçok batı ülkesinin eğitim politikaları arasında bulunmaktadır Türkiye'de ise, işitme engelli çocuklara okul öncesi eğitim (3-6 yaş) veren kurum ve kuruluşların sayısında son yıllarda artış görülmeyle birlikte, erken bebeklik döneminde (0-3 yaş) eğitim veren kurum ve kuruluşların sayısı şehirde yaşayan ailelerin de gereksinimlerini karşılamaktan uzaktır Bu durum, erken eğitim programlarının yaygınlaşmasına ve Türkiye'nin değişik yerlerinde bulunan işitme engelli çocukların eşit eğitim fırsatlarından yararlanmalarına engel oluşturmaktadır Bu nedenle hazırlanacak olan programların ülkenin değişik bölgelerinde bulunan işitme engelli çocuklara uygulanabilecek biçimde yaygınlaştırıl-

mış olması gerekmektedir 2000 yılına ait nüfus sayımı sonuçları henüz kesinleşmemekle birlikte, 1990 sayımına göre ülkemiz nüfusu 56 milyon dolayında bulunmaktadır Bu sayının 33 milyonunu şehir nüfusu, 23 milyonunu da köy nüfusu oluşturmaktadır (Devlet İstatistik Enstitüsü, 1996) Eğitim olanaklarının daha çok büyük şehirlerde bulunduğu göz önüne alındığında, ülkemizde eğitim olanaklarına pratikte ulaşmada zorlukları olabilecek önemli bir çoğunluğun bulunduğu düşünülmektedir Bu nedenle hem genel eğitim, hem de özel eğitim hizmetlerinin tüm nüfus düşünülerek planlanması gerekmektedir Bu gereklilikten yola çıkılarak araştırmada, kırsal kesimde yaşayan işitme engelli çocuklar ile onların anne-babalarına yönelik hazırlanan bireyselleştirilmiş aile eğitim programlarının etkililiğinin incelenmesi amaçlanmıştır

YÖNTEM

Araştırmada "ontest-sontest kontrol gruplu" deneysel model kullanılmıştır Deney grubu anne-babalarıyla 10 haftalık bireyselleştirilmiş erken eğitim çalışması gerçekleştirilmiştir Deney ve kontrol grubunda yer alan işitme engelli çocuklar erken eğitim programı uygulaması öncesi ve sonrasında "Sozel İletişim Değerlendirme Gözlem Formu" ile değerlendirilirken, anne-babalar uygulama öncesi ve sonrası ' Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracı' ile değerlendirilmişlerdir Anne-baba ve çocukların değerlendirilmesinin ardından deney grubunda yer alan her aile için belirlenen gereksinim alanlarına göre "Bireyselleştirilmiş Aile Eğitim Programı" hazırlanmıştır.

Araştırma Grubu

Araştırma grubunu Ankara İli Elmadağ İlçe'si ve köylerinde yaşayan işitme engelli çocuğa sahip olan anne-babalar ile onların 0-4 yaşlarındaki işitme engelli bebekleri/çocukları oluşturmuştur Araştırma grubunun oluşturulmasında ilgili ilçenin yerel yönetimi (belediye) ile görüşülmüştür Belediye aracılığı ile yapılan çalışma sonunda, yaşları 0-4 arasında olan, işitme cihazı kullanan, daha önce hiçbir eğitim

almamış olan, ileri ve çok ileri derecede işitme kaybına sahip, tanılanmış ek bir engel durumu olmayan 12 işitme engelli çocuk ve ailesi araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırma grubunu oluşturan 12 işitme engelli çocuk ve ailesi 6 deney ve 6 kontrol grubu olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır.

Deney ve kontrol grubunda yer alan çocukların hepsi ileri ve çok ileri derecede (90 dB ve üstü) işitme kayıplı olup, hepsi cihaz kullanmaktadır. Deney grubunda yer alan çocukların yaşları 3 yaş 6 ay ile 4 yaş 2 ay arasında değişirken, aritmetik ortalaması 3 6 yaş olarak belirlenmiştir. Kontrol grubu çocuklarının yaşlarının aritmetik ortalaması ise 3 2 aydır ve yaşları 2 yaş 9 ay ile 3 yaş 6 ay arasında değişmektedir. Her iki grupta yer alan çocukların cihazlanma yaşları 2 yaş ve üstüdür. Deney grubu 3 kız, 3 erkek çocuktan oluşurken, kontrol grubu 2 kız, 4 erkek çocuktan oluşmaktadır.

Deney grubu annelerin yaşları 22 ile 34 arasında değişirken, aritmetik ortalaması 27 yaş olarak belirlenmiştir. Babaların yaşlarının aritmetik ortalaması ise 29 2 iken, yaşları 25 ile 36 arasında yer almaktadır. Deney grubundan iki anne okur-yazar, üç anne ilköğretim mezunu, bir anne ise ortaokul mezunudur. Deney grubu babalarının 3'ü ilköğretim mezunu, 1'i ortaokul mezunu, diğer ikisi de lise mezunudur. Deney grubu annelerinin hepsi ev hanımı, babaların 2'si işsiz, 1'i işçi, 2'si günlük işçi ve 1'i de ayakta bî imalatçısıdır.

Kontrol grubu annelerinin yaşları 21 ile 31 arasında yer alırken, aritmetik ortalaması 26 5 yaş olarak belirlenmiştir. Babalarının yaşları 24 ile 37 arasında değişirken, aritmetik ortalaması ise 30 1 yaş olarak hesaplanmıştır. Kontrol grubunu oluşturan 2 anne ilköğretim çıkışlı, 3 anne ilköğretim mezunu ve bir anne de ortaokul mezunudur. Kontrol grubunu oluşturan babaların 3'ü ilköğretim, 2'si ortaokul ve 1'i de lise mezunudur. Kontrol grubu annelerinin hepsi ev hanımı, babaların 3'ü işçi, 2'si gündelik işçi ve 1'i de işsizdir. Kontrol grubundaki bir aile dışında çocuk sayısı her iki grupta da 2 ve 3 çocukta oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Aile Bilgi Formu: İşitme engelli çocuğun kimliğine, engel durumuna, ailede yer alan bireyler ve aile durumuna ilişkin bilgilerin kaydedildiği bir formdur. İşitme engelli bebek/çocuk hakkında bilgi almak üzere araştırmacı tarafından geliştirilmiştir.

Anne-Baba Gereksinimlerini Belirleme Aracı: Akçamete ve Kargın (1996) tarafından geliştirilen araç, deney ve kontrol grubuna uygulama öncesi ve sonrasında uygulanmıştır. Aracın geliştirilmesinde Ling (1984), Bailey ve Simeonsson (1988) ile Sucuoğlu'nun (1995) çalışmalarından yararlanılmıştır. Engelli çocukların ailelerinin gereksinimlerini belirlemek üzere Türkiye'de kullanılan ilk araç Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracı'dır. Araç, Bailey ve Simeonsson (1988) tarafından geliştirilmiş olup çeviri, geçerlik ve güvenilirlik çalışması Sucuoğlu (1995) tarafından yapılmış ve Türkçe'ye kazandırılmıştır. Aile Gereksinimlerini Belirleme Aracı ailenin işleyişi, maddi gereksinim, bilgi gereksinimi, çocuğun durumunu diğerlerine açıklamak, toplumsal servisler ve destek gereksinimi boyutlarından oluşmaktadır. Anne-Baba Gereksinimlerini Belirleme Aracı ise, işitme engelli çocuğa sahip anne-babaların, çocuklarının işitme engelinden kaynaklanan gereksinimlerini belirleyebilmek amacıyla, Akçamete ve Kargın (1996) tarafından düzenlenmiştir. Likert tipi 3'lü dereceli olarak hazırlanan araç 34 maddeden oluşmakta ve araca verilen tepkiler 'Bu konuda bilgiye gereksinimim var', 'Emin Değilim', 'Bu konuda bilgiye gereksinimim yok' şeklinde değişmektedir. Aracın puanlanması gereksinimim var tepkisi için 3 puan, emin değilim tepkisi için 2 puan ve gereksinimim yok tepkisi için ise 1 puan şeklindedir. Araçtan alınabilecek en düşük puan 34, en yüksek puan ise 102'dir. Araçtan alınan yüksek puanlar daha fazla bilgi gereksinimini ifade ederken, düşük puanlar ise gereksinimin azaldığını göstermektedir. Beş bölüme ayrılan aracın birinci bölümünde, işitme engelini ilişkin bilgi gereksinimini içeren 9 madde, ikinci bölümünde cihaz kullanımına ilişkin bilgi gereksinimini ifade eden 8 mad

de, üçüncü bölümünde çocuğun gelişimsel özelliklerine (duygusal, sosyal, zihinsel ve fiziksel) ilişkin bilgi gereksinimini ifade eden 4 madde, dördüncü bölümde yardım becerilerine ilişkin bilgi gereksinimini ifade eden 8 madde, gelecekteki ve şimdiki eğitim olanaklarına ilişkin bilgi gereksinimini ifade eden 5 madde de beşinci bölümde yer almaktadır. Aracın ontest uygulamasının ardından, ailelerinin belirttikleri gereksinim alanlarına göre deney grubunda yer alan her aile için oluşturulmuş olan bireysel eğitim programının hedefleri ve içeriği belirlenmiştir.

Sozel İletişim Becerilerini Değerlendirme

Gozlem Formu: Araştırmacı tarafından geliştirilen gozlem formu, temel iletişim ve öğrenmeye hazırlık becerileri, alıcı dil becerileri ve ifade edici dil becerileri olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Gozlem formunun oluşturulmasında benzeri amaçla hazırlanmış araçlar (Akçamete, 1986, Schrader 1988, Johnson-Martin, Jens, Attermeier ve Hacker 1991, Doğan, 1995, Akçamete ve Kargin, 1996) ve ilgili alanyazın (Akçamete, 1999, Stokes, 1999, Moores, 2001) incelenmiştir. Bu incelemelerin ardından bekleme, sıra alma, yönergeleri izleme, göz kontağı kurma, pekiştiricileri kabul etme ve başlanılan oyunu sürdürme-bitirme gibi temel iletişim becerileri (sozcuk öncesi) ile öğrenmeye hazırlık becerilerine ilişkin maddeler yazılmıştır. Alıcı dil becerilerinde ise sese dikkat, sese tepki, sesin kaynağını bulma, farklı sesleri kaynağı ile eşleme farklı sesleri ayırt etme ve sozcukleri nesnelere birleştirme gibi becerilere ilişkin maddeler yer almıştır. İfade edici dil becerileri ise, çevresel sesleri taklit etme, sozcukleri isimlendirme, tek ve daha çok sozcuklu cümleler oluşturma gibi becerileri değerlendirmeyi amaçlayan maddelerden oluşmaktadır. Üç bölüme ayrılan Sozel İletişim Becerilerini Değerlendirme Gozlem Formu'nda toplam 40 madde bulunmaktadır. Formda yer alan maddeleri objektif gozlenebilir davranışlar olarak tanımlanmıştır. Her bir madde program öncesi ve sonrasında (+), (-) seçeneklerinden biri ile değerlendirilmiştir. (+) işareti gozlem sırasında o becerinin en az bir kez gerçekleştirildiğini, (-) işareti ise

gozlem sırasında o becerinin gerçekleşmediğini ifade etmektedir. Buna göre (+) işareti 1 puanla değerlendirilirken, (-) işareti 0 puanla değerlendirilmektedir. Form ile deney ve kontrol grubu bebeklerinin /çocuklarının sozel iletişim becerileri ontest-sontest aşamasında değerlendirilmiştir. Sozel İletişim Becerilerini Değerlendirme Gozlem Formu'ndan elde edilen bilgiler sonucunda deney grubu çocuklarının sozel iletişim performansları belirlenmiş ve bireyselleştirilmiş eğitim programının hedefleri bu belirlemeler doğrultusunda oluşturulmuştur.

Verilerin Toplanması ve Uygulama

Verilerin toplanması ve uygulama çalışmaları 10 haftalık erken eğitim programı süresince her bir ailenin evinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma grubundaki ailelerin yaşam koşullarının ortalamanın altında olması, mekanların çok küçük olması nedeniyle ikinci bir gozlemci bulundurulmamış ve video kamera yoluyla kayıt yapılamamıştır. Bu nedenle araştırmadan elde edilen bulguların güvenilirliğini belirlemede gozlemciler arası güvenilirlik hesaplaması yapılamamıştır. Ancak çocukların sozel iletişim performanslarına ilişkin değerlendirmeler, aileden alınan bilgilerle desteklenmiştir.

Ontest aşamasında anne ve babaların bilgi gereksinimlerini belirlemek üzere "Anne-Baba Gereksinimlerini Belirleme Listesi" deney ve kontrol grubunda yer alan tüm anne babalara bireysel olarak evlerinde araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Bu aşamada anne ve babaların olabildiğince birlikte katılımı hedeflenmiş olmakla birlikte deney grubundan iki, kontrol grubundan bir baba ontest-sontest uygulamalarına katılmamışlardır. Deney ve kontrol grubunda yer alan tüm çocukların sozel iletişim düzeyleri 'Sozel İletişimi Değerlendirme Gozlem Formu' aracılığıyla belirlenmiştir. Aracın uygulanması sırasında araştırmacı, çocukların sozel iletişim becerilerini her çocuğun kendi evinde gozlemleyerek ve aileden aldığı bilgiler yardımıyla değerlendirmiştir. Değerlendirmeler tek oturumda 20 ile 30 dakika arasında değişen sürelerde gerçekleştirilmiştir. Değerlendirme aşamasında ailelerden, çocuklarıyla

gozlem formunda belirlenen becerileri gozlemleye bilmek için onceden araştırmacı tarafından belirlenen top yuvarlama, hikaye kitabı bakma ve araba surme oyunlarını oynamaları istenmiştir Araştırma cı ailelerin çocuklarıyla birlikte gerçekleştirdiği bu oyunları gozlem formu doğrultusunda gozleyerek kaydetmiş ve daha sonra bu gozlemleri ailelerle ta-tışmıştır Değerlendirme sırasında çocuklar, gozlem formunda belirlenen becerilere sahip olma duru-munda (+) işareti alarak sahip olmama durumunda ise () işareti ile değerlendirilmişlerdir

Onest aşamasının ardından öncelikle deney gru-bunda yer alan her aile için hem bilgilendirme, hem de çocuğun eğitimi aşamalarını içeren Bireyselleş-türülmüş Aile Eğitim Programı hazırlanmış ve uygu-lanmıştır Bireyselleştirilmiş Aile Eğitim Progra-mı'nın bilgilendirme hedefleri ailelerin Anne Baba gereksinimlerini Belirleme Listesi'nde belirttikleri gereksinimler doğrultusunda oluşturulurken, sozel iletişime ilişkin hedefler ise Sozel İletişim Becerile-ri Değerlendirme Gozlem Formu doğrultusunda oluşturulmuştur

Uygulama

Uygulama aşamasında "Anne-Baba Gereksinim-lerini Belirleme Listesi" ile belirlenen bilgi gereksinimlerini karşılamaya yönelik deney grubu anne ba-balarıyla birinci hafta bir gün, ikinci hafta iki gün 2'şer saat olmak üzere uç ayrı günde toplam 6 saat lik bir süre içinde bilgilendirme çalışması gerçekleş-türülmüştür İlk hafta anne-babalar üçer aileden oluş-mak üzere Elmadağ Merkez ve koyleri şeklinde iki gruba ayrılmışlar ve bu iki grup anne-babayla ayrı ayrı her iki gruptan bir ailenin evinde toplanarak bil-gilendirme çalışması sürdürülmüştür Deney grubun-daki annelerin diğer babalarla bir araya gelmek iste-memeleri ve rahat edemediklerini soylemeleri üzeri-ne ikinci haftadan başlayarak bilgilendirme ve eğit-im programının uygulanması aşamaları her bir aile ile bireysel olarak evlerinde gerçekleştirilmiştir Bil-gilendirme aşamasında anne-babaların gereksinimle-ri doğrultusunda işitme engelli çocukların eğitimi, erken eğitimin gereği ve onemi, işitme engelinin do-

đası ve oluşumu, işitme kaybının dereceleri, işitme cihazlarının özellikleri onemi ve kullanımı, işitme engelli çocukların özellikleri işitme engelli çocukla iletişim ve işitme engelli çocuğun şimdiki ve gele-cekteki eğitimi konuları ele alınmıştır

Anne-babaların gereksinimleri doğrultusunda belirlenen bu konular ailelere yazılı ve goysel (işit-me zıncını şeması, işitme cihazlarını tanıtıcı resimler ve odyogram örnekleri) materyallerle desteklenerek aktarılmıştır Yazılı materyallerin oluşturulmasında basit bir dille yazılmış olma, gereksiz, uzun ve anla-şılmaz sozcuklerden arındırma ilkelerine dikkat edilmiştir Ayrıca bu materyallerin hazırlanmasında Türkçe ve diğer dillerde bu amaçla oluşturulmuş programlardan yararlanılmıştır (Akçamete, 1999, John Tracy Clinic, 1983, Schrader 1988) Bilgilen-dirme programı suresince ele alınan konulara ilişkin ailelerin soruları cevaplandırılmaya çalışılmıştır

Bilgilendirme aşamasının ardından gerçekleştir-ilen İşitme Engelli Çocuğun Eğitimi Aşaması'nda de-ney grubundaki her bir çocuk için onest aşamasında belirlenen sozel iletişim performansına yönelik ola-rak hazırlanmış olan bireyselleştirilmiş aile eğitim programında belirlenmiş temel iletişim becerileri ile alıcı ve ifade edici dil becerilerine ilişkin hedefler, an-ne babalarla birlikte bireysel olarak gerçekleştirilme-ye başlanmıştır Yedi hafta boyunca gerçekleştirilen bu aşamada çalışmalar ilk dört hafta salı ve pazar günleri son uç hafta yalnızca salı günleri şeklinde de-vam etmiştir Üçüncü haftadan başlayarak geliştiril-mesi hedeflenen becerilere ilişkin bir uygulama önce araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş, aileler çalış-malara önce gozlemci daha sonra model olarak katıl-mışlardır Daha sonra anne babaların aynı kurallara dikkat ederek çalışmalarını gerçekleştirmeleri istenmiş tir Anne-babalar tarafından gerçekleştirilen çalışma-larda araştırmacı pasif bir biçimde ortamda bulunmuş ve her aşamada anne babalara geri donutler vermiştir Çalışmalar sırasında oynanan oyunlar her çocuğun il-gisine göre ve evde bulunan oyuncak ve materyallere göre seçilmiştir Burada oyunlar amaç olmaktan daha çok, bireyselleştirilmiş aile eğitim programında belir-

lenen becerileri kazandırmada araç olarak ele alınmıştır. Ailelerin evlerinde gerçekleştirilen bu çalışmalara, ailede bulunan diğer kardeşler de katılmışlardır. Araştırmacı her çalışmanın bitiminde oyunları çeşitlendirerek, anne-babalardan bir sonraki çalışmaya kadar çocuklarıyla belirlenen kuralları dikkate alan oyunlar oynamalarını istemiştir. Altıncı haftadan başlayarak her aile kendi programında belirlenen hedefler doğrultusunda ve kendi ilerleme hızında çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca anne babalardan her becerinin günlük yaşamda kullanımına ilişkin gözlemler yapmaları ve bunları paylaşmaları istenmiştir.

Uygulama aşamasının ardından sontest aşamasında uygulanan bireyselleştirilmiş aile eğitim programının bir parçasını oluşturan bilgilendirme programının etkililiğini değerlendirmek üzere deney ve kontrol grubunda yer alan tüm anne ve babalara "Anne-Baba Gereksinimlerini Belirleme Listesi" uygulanmıştır. Deney ve kontrol grubunda yer alan işitme engelli çocukların sozel iletişim becerilerini değerlendirmek üzere de "Sozel İletişimi Değerlendirme Gözlem Formu" uygulanmıştır. Sontest aşamasında Sozel İletişim Değerlendirme Formu uygulanırken ortam, onttest aşamasında olduğu gibi düzenlenmiş ve anne- babalardan aynı oyunları oynamaları istenmiştir.

BULGULAR

Bilgilendirme Programına İlişkin Bulgular:

Araştırmada bilgilendirme programına katılan anne-babaların, programa katılmayan anne-babalara göre "Anne-Baba Gereksinimlerini Belirleme Listesi"ne verdikleri tepkilerde anlamlı bir farklılık gösterip göstermedikleri Mann Whitney U Testi ve Wilcoxon Çiftler İşaret Sıralaması Testi kullanılarak çözümlenmiştir.

Deney ve kontrol grubunda yer alan anne-babaların onttest sonuçlarının Mann-Whitney U Testi ile karşılaştırılması sonucu aralarında anlamlı bir farklılık bulunmazken ($U=12.5$, $P>0.05$), sontest sonuçlarının yine aynı teknik kullanılarak karşılaştırılması sonucu aralarındaki fark anlamlı bulunmuştur.

($z=2.89$, $P<0.05$) Tablo 1'de deney ve kontrol grubunda yer alan anne-babaların "Aile Gereksinimlerini Belirleme Listesi"ne verdikleri cevapların anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin Mann Whitney U Testi sonuçları verilmektedir.

SONTEST	Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
	Deney	6	6	5.58	33.50	12.5
Kontrol	6	6	7.42	44.50		
ONTEST	Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U(z)	p
	Deney	6	6	3.50	21.00	2.89
Kontrol	6	6	9.50	57.00		

* $p<0.05$

Tablo 1: Deney ve Kontrol Grubu Anne Babalarının Bilgilendirme Programı Öncesi ve Sonrası Mann Whitney U Testi Sonuçları

Deney grubunda yer alan anne-babaların onttest-sontest sonuçlarının Wilcoxon Çiftler İşaret Sıralaması Testi ile karşılaştırılması sonucu anlamlı bir fark bulunurken ($z=2.20$, $P<0.05$), kontrol grubu anne-babaların onttest-sontest sonuçlarının yine aynı teknik kullanılarak karşılaştırılması sonucunda aralarındaki fark anlamlı bulunmamıştır ($z=1.28$, $P>0.05$) Tablo 2'de deney ve kontrol grubunda yer alan anne-babaların bilgilendirme programı öncesi ve sonrasında "Aile Gereksinimlerini Belirleme Listesi"ne verdikleri cevapların anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin Wilcoxon Çiftler İşaret Sıralaması Testi sonuçları verilmektedir.

DENEY	Sontest- Ontest	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
	Negatif Sıra	6	6	3.50	21.00	2.20
Pozitif Sıra	0					
Eşit	0					
KONTROL	Sontest- Ontest	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
	Negatif Sıra	3	3	2.83	8.50	1.28
Pozitif Sıra	1					
Eşit	2					

* $P<0.05$

Tablo 2: Kontrol Grubu Anne Babalarının Bilgilendirme Programı Öncesi ve Sonrası Wilcoxon Çiftler İşaret Sıralaması Testi Sonuçları

Tablo 2’de görüldüğü gibi deney grubunda yer alan anne-babaların hepsi negatif puan farkına sahiptirler. Bir başka deyişle deney grubundaki anne-babaların puanları uygulama sonrasında düşmektedir. Buna göre anne-babalar uygulama öncesinde her konuda bilgiye gereksinimleri olduğunu bildirirken, uygulama sonrasında gereksinimleri önemli ölçüde karşılandığını bildirmişler ve aralarındaki fark anlamlı bulunmuştur. Kontrol grubunda yer alan anne-babaların puanlarına bakıldığında ise 3’ü negatif puan farkına sahipken, 1’i pozitif puan farkına sa-

hıptır ve 2 anne-babanın da puanları eşittir. z puanlarına bakıldığında ise aralarında gözlenen farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür.

Anne-Baba Gereksinimlerini Belirleme Listesi ile toplanan veriler deney grubu anne-babalarına uygulanan bilgilendirme programının etkili olduğunu göstermektedir. Tablo 3’de “Bilgilendirme Programı” öncesi ve sonrasında anne-babaların aracın farklı boyutlarına verdikleri tepkilerden elde edilen yuzdeler ile aritmetik ortalamalar verilmektedir.

Gereksinim Alanları	DENEY				KONTROL			
	Öntest		Sontest		Öntest		Sontest	
	X	%	X	%	X	%	X	%
Engele İlişkin Bilgi Gereksinimi	23.8	88.1	10.8	40.0	22.9	84.8	22.6	83.7
Cihaz Kullanımına İlişkin Bilgi Gereksinimi	20.8	86.6	9.3	38.8	21.6	90.0	21.8	90.8
Çocuğun Gelişim Özelliklerine İlişkin Bilgi Gereksinimi	9.2	76.6	4.0	33.3	10.3	85.8	10.5	87.5
Yardım Becerilerine İlişkin Bilgi Gereksinimi	23.3	97.1	8.0	33.3	23.7	98.8	23.0	95.8
Gelecekteki ve Şimdiki Eğitim Olanaklarına İlişkin Bilgi Gereksinimi	14.8	98.6	6.8	45.3	15.0	100	14.3	95.3

Tablo 3 . Anne Babaların Öntest ve Sontestte Belirlenilen Gereksinimlerin Yüzde ve Aritmetik Ortalamaları

Tablo 3’de görüldüğü gibi anne-babaların “Engele İlişkin Bilgi Gereksinimi” öntest aşamasında deney grubunda %88.1 iken, sontest aşamasında %40’a düşmüştür. Kontrol grubunda ise öntest aşamasında %84.8 iken, sontest aşamasında %83.7 olarak belirlenmiştir. Anne-babaların “Cihaz Kullanımına İlişkin Bilgi Gereksinimi” öntest aşamasında deney grubunda %86.6 iken, sontest aşamasında %38.8’e düşmüştür. Kontrol grubunda ise öntest aşamasında %90 iken, sontest aşamasında %90.8 olarak belirlenmiştir. “Çocuğun Gelişim Özelliklerine İlişkin Bilgi Gereksinimi” öntest aşamasında deney grubunda %76.6 iken, sontest aşamasında %33.3’e düşmüştür. Kontrol grubunda ise öntest aşamasında %85.8 iken, sontest aşamasında %87.5 olarak belirlenmiştir. “Yardım becerilerine İlişkin Bilgi Gereksinimi” öntest aşamasında deney grubunda %97.1 iken, sontest aşamasında %33.3’e düş-

müştür. Kontrol grubunda ise öntest aşamasında %98.8 iken, sontest aşamasında %95.8 olarak belirlenmiştir. Anne-babaların “Gelecekteki ve Şimdiki Eğitim Olanaklarına İlişkin Bilgi Gereksinimi” öntest aşamasında deney grubunda %98.6 iken, sontest aşamasında %45.3’e düşmüştür. Kontrol grubunda ise öntest aşamasında %100 iken, sontest aşamasında %95.3 olarak belirlenmiştir.

Bu durumda deney ve kontrol grubundaki anne-babaların engele, cihaz kullanımına, çocuğun gelişim özelliklerine, yardım becerilerine, gelecekteki ve şimdiki eğitim olanaklarına ilişkin öntestte belirlenen bilgi gereksinimlerinin yüksek olduğu, bilgilendirme programı sonrasında deney grubunun bilgi gereksinimlerinde anlamlı bir azalma gözlenirken, kontrol grubunun gereksinimlerinde bir anlamlı değişime gözlenmediğini söylemek mümkündür.

İşitme Engelli Çocukların Sozel İletişim Becerilerine İlişkin Bulgular

Deney ve kontrol grubunda yer alan işitme engelli çocukların sozel iletişim becerilerinde uygulama öncesi ve sonrasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı Mann Whitney U Testi ve Wilcoxon Çift İlişaret Sıralaması Testi ile çözümlenmiştir

Deney ve kontrol grubunda yer alan işitme engelli çocukların ontest sonuçlarının Mann-Whitney U Testi ile karşılaştırılması sonucu aralarındaki fark anlamlı bulunmazken ($U= 15, P> 05$), sontest sonuçlarının yine aynı teknik kullanılarak karşılaştırılması sonucu aralarında anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur ($z=2.90, P< 05$) Tablo 4'de deney ve kontrol grubunda yer alan çocukların "*Sözel İletişim Değerlendirme Gözlem Formu*" ile değerlendirilen sozel iletişim becerilerinin uygulama öncesi ve sonrasında anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin Mann Whitney U Testi sonuçları verilmektedir

ONTEST	Grup	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	u	p
	Deney	6	6.00	36.00	15.00	699
Kontrol	6	7.00	42.00			
SONTEST	Grup	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	u(z)	p
	Deney	6	9.50	57.00	2.90	002*
Kontrol	6	3.50	21.00			

*p<0.05

Tablo 4: Deney ve Kontrol Grubundaki Çocukların Sozel İletişim Becerilerinin Uygulama Öncesi ve Sonrası Mann Whitney U Testi Sonuçları

Deney grubunda yer alan çocukların ontest-sontest sonuçlarının Wilcoxon Çift İlişaret Sıralaması Testi ile karşılaştırılması sonucu aralarında anlamlı bir farklılık bulunurken ($z=2.21, P< 05$), kontrol grubunda yer alan çocukların ontest-sontest sonuçlarının yine aynı teknik ile karşılaştırılması sonucu aralarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($z=1.00, P> 05$) Tablo 5'de deney grubunda ve kontrol grubunda yer alan çocukların uygulama öncesi ve sonrasında sozel iletişim becerilerinde anlamlı bir farklılık gösterip göstermediklerine ilişkin Wilcoxon Çift İlişaret Sıralaması Testi sonuçları verilmektedir

lamalı bir farklılık gösterip göstermediklerine ilişkin Wilcoxon Çift İlişaret Sıralaması Testi sonuçları verilmektedir

DENEY	Sontest- Ontest	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
	Negatif Sıra	0	3.50	21.00	2.21	027*
Pozitif Sıra	6	00	00			
Eşit	0					
KONTROL	Sontest- Ontest	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
	Negatif Sıra	1	2.50	2.50	1.00	.31
Pozitif Sıra	3	2.50	7.50			
Eşit	1					

P<05

Tablo 5: Deney ve Kontrol Grubu Çocuklarının Uygulama Öncesi ve Sonrası Wilcoxon Çift İlişaret Sıralaması Testi Sonuçları

Tablo 5'de görüldüğü gibi, deney ve kontrol grubunda yer alan çocukların uygulama öncesi ve sonrası sozel iletişim düzeylerinde deney grubu çocukları lehine bir farklılık olduğu gözlenmektedir. Buna göre, Sozel İletişim Değerlendirme Gözlem Formu ile toplanan veriler, deney grubu çocuklarına uygulanan sozel iletişimi geliştirme programının etkili olduğunu göstermektedir

TARTIŞMA

Bu araştırma kırsal bölgede yaşayan işitme engelli çocuklar ile onların ailelerinin gereksinimlerine göre hazırlanmış olan "Bireyselleştirilmiş Aile Eğitim Programı"nın etkililiğini değerlendirmek üzere planlanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular kırsal kesimde yaşayan işitme engelli çocuklara yönelik geliştirilen erken eğitim programlarının, hem çocukların sozel iletişim becerilerinin gelişiminde, hem de anne-babaların bilgi düzeylerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bu bulgular ailenin bireysel özelliklerine ve gereksinimlerine göre hazırlanan programların etkili olduğunu gösterir nitelikteki araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir (Akçamete ve Kargin, 1986, Musselman ve Ark, 1988). Erken eğitim programlarının etkililiğine ilişkin Howell (1992) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, işitme engelli çocuklara hizmet veren bir okulda 1969 ile 1992 yılları arasında yürütülen çalışmalar değerlendirilmiştir. Çalışmada belirtilen

yıllar arasında 400'den fazla aileye erken eğitim hizmeti verildiği ve sağlanan hizmetlerin ailenin gereksinimlerini karşılamaya yönelik olduğu belirtilmiştir. Haftada bir gün ev ziyaretleri şeklinde gerçekleştirilen eğitim çalışmalarının başlıca konularını işitmenin doğası, çocuk gelişimi ve davranış kontrolü gibi konular oluşturmaktadır. Araştırmanın sonucunda, ailelerin bireysel gereksinimlerine göre hazırlanan bireyselleştirilmiş aile eğitim programlarının çocukların gelişimine önemli katkıları olduğu vurgulanmaktadır.

Her ne kadar her işitme engelli çocuk ve ailesi dil edinim düzeyi, bireysel gereksinimleri ve aile içi dinamikleri açısından kendine özgü özelliklere sahipse de, kırsal bölgelerde yaşayan engelli çocuk aileleri sahip oldukları bilgi kaynaklarının sınırlılığı, destek personelin azlığı (Carlson, 1992), kültürel farklılıklar, değişmeye karşı direnç gösterme (Reid Ve Bross, 1993) gibi konularda şehirde yaşayan ailelerden farklı özellikler göstermekte ve birbirlerinden farklı gereksinimlere sahip bulunmaktadır. Bu nedenle araştırmada hazırlanan Bireyselleştirilmiş Aile Eğitim Programı ile hem anne babaların, hem de işitme engelli çocuklarının bireysel gereksinimlerini karşılamak mümkün olmuştur. Ayrıca çalışmaların ailelerin kendi doğal ortamlarında gerçekleştirilmesinden dolayı da fiziksel uzaklığın getirdiği güçlükler azaltılmış, ortam ve materyaller ailelerin kendi olanaklarına göre düzenlenmiştir. Bu bulgular Sampon (1988) tarafından gerçekleştirilen araştırma bulguları ile paralellik göstermektedir. Araştırmada kırsal kesimde yaşayan ailelere yönelik bireyselleştirilmiş aile eğitim planı hazırlanmıştır. Araştırmanın sonucunda elde edilen veriler ailelerin ve onların çocuklarının güçlü ve zayıf yönlerini dikkate alarak hazırlanan erken eğitim programlarının ailelerin gereksinimlerini karşılamada ve çocukların gelişimini hızlandırmada etkili olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın bulguları ülkemiz nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan kırsal bölgelerde eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve bu bölgelerde yaşayan engelli bireylere ulaşılması açısından önemlidir. Özel eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması

ancak bu bölgelerde yaşayan engelli çocuklar ve ailelerine erken dönemde ulaşılması ile mümkündür. Bu bölgelere sağlanacak hizmetlerin başarıya ulaşması için ise öncelikle kırsal bölgelerin tüm boyutları ile incelendiği betümsel çalışmalara gereksinim vardır. Böylece kırsal bölgelerde yaşayan engelli çocuklar ve ailelerine yönelik eğitim hizmetlerinin betümsel çalışmalardan elde edilen bulgulara göre düzenlenmesi mümkün olacaktır. Ayrıca bu araştırma, Türkiye'de kırsal kesimde yaşayan işitme engelli çocuklarla gerçekleştirilen ilk çalışma olmakla birlikte, araştırmadan elde edilen bulgular deney ve kontrol gruplarını oluşturan 12 aile ile sınırlıdır. Araştırma bulgularının kırsal bölgede yaşayan işitme engelli çocuk ailelerine genellenebilmesi için daha geniş gruplarla gerçekleştirilen araştırmalara gereksinim vardır. Bununla birlikte araştırmada araştırma grubunu oluşturan işitme engelli çocukların sozel iletişim düzeylerini belirlemek amacıyla Sozel İletişim Becerilerini Değerlendirmeye Gözlem Formu kullanılmıştır. Gözlem formu ile elde edilen bulguların güvenilirliğini belirlemede gözlemciyi ya da gözlemler arası güvenilirlik hesaplamasına gidilmemiş ve çocukların sozel iletişim performanslarına ilişkin değerlendirmeleri yalnızca aileden alınan bilgilerle desteklenmiştir. Bu durum elde edilen bulguların genellenebilme gücünü ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle araştırmadan elde edilen bulgular bu sınırlılıklarla değerlendirilmeli ve ileride yapılacak çalışmalarda bu sınırlılıkları ortadan kaldırmayı hedefleyen planlamalar yapılmalıdır.

Sonuç olarak kırsal bölgelerde yaşayan pek çok engelli çocuk ve ailesi engel durumunun yarattığı güçlük ve belirsizliklerle karşı karşıyadırlar. Her ne kadar bu araştırmada doğrudan ele alınmasa da çalışmanın sonucunda elde edilen gözlemler doğrultusunda ekonomik durumu iyi olan ailelerin kırsal bölgede yaşıyor olmalarına rağmen en yakın şehir merkezine ulaşabildikleri görülmüştür. Ekonomik durumu uygun olmayan aileler ise hiçbir eğitim olanağından yararlanamayan ve hizmet bekleyen grubu oluşturmaktadır. Bu nedenle özel eğitim hizmetlerinin tüm bireylere ulaşabilmesi için kırsal bölgelerde yaşayan engelli bireylere yönelik eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aikhus B P & Hoover J (1998) Rural Ojibwe mothers experiences with early childhood special education services *Eric Document Reproduction Service* No ED 417903
- Akçamete G (1999) *İşitme çuğluğu olan çocuduğma nasıl yardımcı olabiliriz Anne babalar için el kitabı* Ankara Aydıoğdu Ofset
- Akçamete G & Kargin T (1995) İşitme engellilerin eğitiminde erken eğitim programlarının etkililiğinin incelenmesi I *O-el Eğitim Gazetesi* 20 22 Kasım A U Eğitim Bilimleri Fakültesi Ankara
- Akçamete G & Kargin T (1996) İşitme engelli çocuduğa sahip annelerin gereksinimlerinin belirlenmesi *O-el Eğitim Dergisi* 2(2) 7 24
- Bailey D B & Simeonsson R J (1988) Assessing needs of families handicapped infants *The Journal of Special Education* 22(1) 117 127
- Brotherson M J Brudy J S & Tagher R M (1993) Working with families to develop and implement an individualized family service plan A rural inservice training model *Rural Special Education Quarterly* 12(1) 47 54
- Bruce M & Berkeley T (1986) The relationship between rural characteristics and preparation of early childhood special educators *Eric Document Reproduction Service* No EJ 361546
- Carlson VR (1992) What does it mean to work in a rural setting? A study of rural influences *Journal of Rural and Small Schools* 5(1) 43 47
- Devlet İstatistik Enstitüsü (1996) *Türkiye istatistik yillığı* Ankara
- Dogan O (1995) *Aile merkezli erken eğitim programlarına devam eden işitme engelli çocuklarda anne çocuk etkileşiminin incelenmesi* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi Ankara Üniversitesi Ankara
- Gregory S & Mogford K (1981) *Early language development in deaf children* London Croom Helm
- Heward L W & Orlansky D M (1984) *Exceptional Children* Columbus Charles Merrill Publishing Company
- Howell FR (1992) A profile of family education/Early intervention services at the Maryland School for the Deaf *American annals of deaf* 137(2) 79 84
- John Tracy Clinic (1983) *John Tracy Clinic correspondence course for parents of young deaf children* Los Angeles California
- Johnson Martin N Jens K G & Attermeier S M (1986) *The Carolina curriculum for handicapped infants at risk* Baltimore Paul H Brookes Publishing Co
- Kirk A S Gallagher J J & Anastasiow J N (2000) *Educating exceptional children* (5th ed) New York Houghton Mifflin Company
- Mihoney G & Powell A (1988) Modifying parent child interaction Enhancing the development of handicapped children *The Journal of Special Education* 22(1) 82 96
- McLean M Bailey D B & Wolery M (1996) *Assessing infants and preschoolers with special needs* (2nd ed) New Jersey Prentice Hall Inc
- Minke M K & Scott M M (1993) The development of individualized family service plans Roles for parents and staff *The Journal of Special Education* 27(1) 82 96
- Moore FD (2001) *Educating the deaf* Boston Houghton Mifflin Company
- Muselman R C Wilson K A & Lindsty H P (1988) Effects of early intervention on hearing impaired children *Exceptional children* 55(3) 222 228
- Parsons A S (1987) Early interventions in rural states The impact of PL 99 457 *Eric Document Reproduction Service* No ED 95356
- Patricia C (1991) Family focused intervention model Implementation and research findings *Topics in Early Childhood Special Education* 11(3) 66 80
- Peterson L N (1988) *Early intervention for handicapped and at risk children An introduction to early childhood special education* Denver London Love Publishing Company
- Reid J B & Bloss M (1993) Project train Training rural area interventionists to meet needs *Rural Special Education Quarterly* 12(1) 3 8
- Simpson MA (1988) Project lift A rural family focused early intervention model *Eric Document Reproduction Service* No ED 299750
- Schrader M ts articles I *Enhance parent involvement in language learning* Arizona Communication Skills Builders a Division of the Psychological Corporation
- Sontag C J Schacht R Horn R & Lenz D (1993) Parental concerns for infants and toddlers with special needs in rural vs urban counties of Arizona *Rural Special Education Quarterly* 12(1) 36 46
- Stokes J (Ed) (1999) *Hearing impaired infant Supporting in the first eighteen months* London Whurr Publishers
- Sucuoglu B (1995) Ozurlu çocuduğ olan anne babaların gereksinimlerinin belirlenmesi *Çocuk ve Gençlik Ruhşaglığı Dergisi* 2(1) 10 18
- Unicef (2001) *Dunya çocuklarının durumu* Ankara